

Київський університет імені Тараса Шевченка

РЯБОВ Сергій Геннадійович

Індекс УДК 13

ЛЕГІТИМАЦІЯ ВЛАДИ
ЯК СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА
(концептуально-методологічний аналіз)

09.00.03 — соціальна філософія та філософія історії

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ — 1997

АВ 38.433

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії філософії філософського факультету Київського університету імені Тараса Шевченка.

Науковий консультант — доктор філософських наук, професор **В.М.Князєв**, Українська Академія державного управління при Президентові України, проректор.

Офіційні опоненти:

- доктор філософських наук, професор **Г.І.Волинка**, Український державний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, завідувач кафедри філософії.
- доктор філософських наук, старший науковий співробітник **А.М.Єрмоленко**, Інститут філософії НАН України, старший науковий співробітник.
- доктор юридичних наук, професор **В.М.Шаповал**, Конституційний суд України, суддя.

Провідна організація — Інститут національних відносин і політології НАН України, відділ теоретичних та практичних проблем політології, м. Київ.

Захист відбудеться 29" 09 1997 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.37. для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук у Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252017, Київ, вул.Володимирська, 60, ауд. 328.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Київського університету (вул. Володимирська, 58).

Автореферат розіслано 28" 09 1997 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради П.І.Скрипка

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

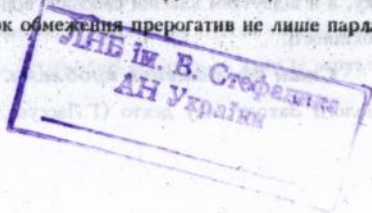
00751106 (К)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Один з парадоксів суспільного життя полягає в тому, що люди повсякчас мають над собою владу, проте ніколи не бувають цілком задоволені нею, вони завжди унідвладнені, втім невпинно нарікають на це, завзято змагаються за владу, за право її визначати й застосовувати, а потім ремствують, і за найпершої нагоди так само завзято намагаються її повалити.

Від стародавніх часів й до наших днів не припиняються пошуки відповіді на питання про те, допоки людині належить коритися державі, владі, а коли вже можна і треба чинити їй опір. Як у принципі можлива суспільна влада? Чому людина, істота, для якої свобода є найвищою цінністю, виявляється здатною до того, щоб її життєдіяльність була підпорядкована якимось зовнішнім щодо неї імперативам? Що примушує громадянина бути слухняним у відносинах з владою? За допомоги яких засобів влада домагається послуху і повинна це робити, не обмежуючи людської свободи й не зачіпаючи гідності підданих? Якими є межі, що до них може поширюватися влада, не викликаючи заперечення і спротиву підвладних? "Якими є внутрішні підстави для виправдання панування й які зовнішні засоби слугують йому опорою?" (М.Вебер). Ці та інші питання у сукупності складають багатогранну проблему легітимації влади, яку люди розв'язують впродовж історії відповідно до вимог часу, але вона знову й знову постає перед ними, бо ж, напевно, належить до "вічних", а, отже, завжди актуальних.

Злободенність вивчення проблем легітимації зумовлюється як "відкриттям" цього поняття у "полі" вітчизняного соціально-філософського дискурсу, так і пов'язаними з трансформацією українського суспільства прагненнями перевести практику в засадничення влади на принципово нові рейки, що висвітлює нові концептуальні аспекти проблеми. Серед обставин, що роблять актуальними у глобальному масштабі проблеми влади, з'ясування засад її авторитетності й легітимності; назвемо констатоване багатьма науковцями загальне поширення кризи влади, девальвацію її авторитету, що дозволяє дослідникам говорити про тенденцію утворення нових форм державної організації, кризу "традиційних" форм політичної демократії, поширення "авторитарної" або "сильної" форми державності, за якої відбувається зосередження влади в руках центрального виконавчого апарату і яка здійснюється за рахунок обмеження прерогатив не лише парла-

менту, а й органів місцевого врядування, спостерігається злиття, "переплетення" законодавчої, судової та виконавчої влад на базі останньої.

Криза влади виражається зокрема у незгоді громадян з її настановами, інакодумстві, сумніві, розчаруванні, запереченні авторитету носіїв влади, відмові визнавати повноваження установ врядування, прерогативи владників, у готовності чинити їм опір, в неспроможності інституцій і чинників легітимації домагатися масової лояльності, необхідної для виконання завдань по управлінню системою. Актуальність дослідження проблем легітимності впливає і з засвідченого соціологами високого рівня аномії у сучасних суспільствах, що є наслідком саме недостатньої авторитетності влади, незадовільної її легітимності і є особливо характерним для періоду руйнування старих соціальних систем, загрожує наростанням деструктивної напруженості. "Наші демократії, — вважає М.Рокар, — перебувають у процесі повільного занепаду, що досягнув такої межі, коли для них головною проблемою, від якої залежить врегулювання усіх інших питань, стало відновлення авторитету політичної влади й її здатності ухвалювати рішення. Якість державного управління у багатьох країнах останніми десятиріччями суттєво погіршилася". Отож практичне значення дослідження легітимації влади полягає у його спрямованості на авторитетне, оптимальне та ефективне врядування, встановлення соціальної стабільності й безпеки.

Разом з тим воно пов'язане з розв'язанням низки концептуальних і методологічних проблем влади, держави, політики взагалі. Криза авторитету й легітимності влади, крім іншого, виходить з недостатності суто формально-юридичних критеріїв легітимності, розуміння її як самої тільки законності, відповідності структур, процесів формування і функціонування влади букві й духу чинного законодавства, отождолення легітимності та легальності. Сюди ж віднесемо непродуктивність поширеного тлумачення влади як тільки відносин залежності між людьми, коли одні можуть здійснювати свою волю, підпорядковуючи собі волю інших, примушуючи їх до певних вчинків. Поширення нової світоглядної парадигми, відповідної засадам філософії постмодернізму, зумовлює те, що люди дедалі більше потребують, щоб у структурі владного підпорядкування існували або хоча б припускалися поряд з очевидними реально-креативними чинниками ще й онтологічно-взасадничуючі начала, вартості, що не піддаються верифікації, проте спроможні вмотивувати громадянську лояльність не лише міркуваннями страху чи зиску, а й відчуттям власної свободи, відповідності владних інтенцій вищій, сутнісній необхідності.

Стан дослідження проблеми. "Влада" є ключовим поняттям в політичній соціології Заходу, яку дехто (Г.Лассвелл, А.Каплан) вважає політичною дисципліною,

зорієнтованою саме на вивчення влади в суспільстві. Класичний внесок у розробку проблем влади належить Н.Макіавеллі, Г.В.Ф.Гегелю, К.Марксу, М.Веберу, Р.Міхельсу, М.Острогорському, М.Бердяєву, Х.Ортега-і-Гассету.

Будучи вираженням епістемології позитивізму й ецієнтизму, домінує з середини ХІХ сторіччя сприйняття влади як вольового потенціалу, панування сили, репресивного тиску, креативної активності суб'єкта, "воління влади", прагнення до вищості, переважання втілюєся, зокрема, у потужній школі *політичного біхевіоризму* (Р.Даль, Г.Моргентау), коли влада тлумачиться як співвідношення поведінок та впливів, де одна сторона нав'язує іншій свій варіант розв'язання проблеми (А.Каплан, Г.Ласуелл), у міркуваннях М.Фуко і представників *Франкфуртської школи* і в крайній формі — у "філософії дії" Дж.Д'юї. Культивування суб'єктивної волі (ба навіть сваволі) у пізнанні і здійсненні суспільної влади, затвердження практики раціонально-бюрократичного панування власне й породило проблему легітимності влади як необхідності обґрунтування й визнання імперативності у взаємодії людей, що є рівними поміж себе.

З другої половини ХХ сторіччя формується більш широкий погляд на феномен суспільної влади, що по-новому ставить проблему легітиматії — вже не як доведення права на насильство, а як здобуття відповідності окремої волі щодо волі загальної. На противагу попереднім тлумаченням влади, для яких характерне вип'ячування відносин панування й підкорення і які через це кваліфікуються як *реляційні* (до них слід віднести й різноманітні варіанти комунікативних версій сутності влади, висловлені, зокрема, А.Гідденсом, Ю.Хабермасом, М.Фуко), формується (а більш правильно — відтворюється) так званий *нормативний* вектор осягнення влади й її легітиматії, пошук надсуб'єктивних підстав володарювання (Х.Арендт, Т.Болл, Н.Смелзер). У річищі нормативної парадигми перебувають *системні* розробки природи влади (Г.Алмонд, Ж.Бюрдо, К.Дойч, Т.Парсонс), *структурно-функціональні* її концепції (М.Крозье, Д.Істон), дослідження *інституційних* аспектів легітимності влади, що характерне для французької школи політичної науки (М.Дюверже, М.Оріу, М.Прело). Разом з цим висловлюються пропозиції про синтез, поєднання реляційного та нормативного підходів у вивченні влади (М.Дюверже, Н.Смелзер).

У просторі, окресленому цими напрямками, здійснюються спроби критично осмислити процеси в галузі державного управління й легітиматії у теоріях "*перевантаженої держави*" (С.Бріттен, А.Кінг, Г.Петерс, Р.Роуз, С.Хантінгтон) та "*кризи легітиматії*" (К.Оффе, Ю.Хабермас), вивчаються варіанти *типологізації форм легітимності влади* (Ж.-Л.Шабо), розглядаються принципи й типи легітиматії влади у зв'язку із структу-

рою й динамікою політичних еліт (Л.Саністебан). Цікавим є аналіз сутності феноменів політики, здійснений в дусі феноменологічної герменевтики П.Рікером.

Серед вітчизняних дослідників політики помітний внесок у розробку загальної теорії влади зробили Т.А.Алексеева, В.Н.Амелін, А.Г.Анікевич, І.І.Антонович, М.І.Байтін, Ф.М.Бурлацький, М.М.Кейзеров, І.І.Кравченко, В.В.Мшвенієрадзе, М.В.Попович, Ю.Д.Прилюк, Ю.А.Тихомиров, А.А.Федосеев, Г.Х.Шахназаров. Дослідженнями охоплене досить широке коло питань, що стосуються легітимаші влади: історія вивчення проблеми (В.Д.Бабкін, А.Г.Слюсаренко, М.В.Томенко, Ю.І.Шаповал), філософія політики, влади (В.П.Андрущенко, К.С.Гаджієв, Б.А.Гаєвський, Г.І.Горак, А.М.Єроменко, А.А.Керімов, А.А.Лузан, М.М.Мокляк, А.С.Папарін, Ф.М.Рудич, В.І.Шинкарук), легітимашія і влада в контексті юридичної науки (М.І.Козюбра, М.Ф.Орзіх, П.П.Юзьков), практичні аспекти здійснення влади (В.М.Бєбик, Д.І.Видрін, В.М.Князєв, С.О.Макєєв, А.М.Пойнченко, Г.Г.Почепцов), легітимашія в аспекті функціонування політичної системи (Л.М.Ентін, І.П.Льїнський, А.О.Мішин, Г.Г.Філіппов), в контексті інституцій державної влади (В.М.Шаповал, В.М.Якушик), соціально-психологічні, ідейно-свідомісні складові й механізми легітимізування влади (О.В.Бабкіна, Є.К.Бистрицький, О.В.Білий, Г.І.Волинка, А.І.Демидов, М.І.Михальченко, В.П.Пугачєв, В.А.Рєбкало, А.М.Салмін, А.І.Соловійов, А.А.Федосеев, О.Б.Шестопал), легітимашія управління, політичного рішення і розв'язання конфліктів (В.Є.Абизов, А.Т.Ішмуратов, А.М.Мігранян, В.Г.Кремень, В.Ф.Сіренко).

Незважаючи на значний науковий доробок, масштабну дослідницьку роботу, у пізнанні феномена легітимності влади залишається чимало нез'ясованого. Багатьом підходам бракує системності, іншим властива надмірна заідеологізованість. Часто відсутнє бачення політики і влади як суперечливого, амбівалентного явища, сприйняття їх як форм дуальної опозиції. Зокрема потребує роз'яснення суперечність, коли, з одного боку, влада є примушенням людей до дій, яких вони не робили б з власної волі, але вона ж передбачає згоду підвладних, визнання авторитетності примушуючого імперативу, у зв'язку з чим Ю.Хабермас наголошував на парадоксальній потребі для легітимності влади конформної поведінки людей і конформної ж мотивації щодо системи. Внаслідок попереднього домінування суто юридичного підходу залишається недостатньо висвітленим зв'язок між універсальними началами політики й легітимності влади, найостаннішими, граничними її засадами та конкретними, одиничними її проявами. Чекає на подальшу розробку проблема епістемологічного синтезу "реляційного" та "нормативного" напрямків осмислення влади. Недостатньо з'ясовані специфічні особливості легітимаші

влади у періоди суспільних трансформацій, модернізацій і пов'язаних з цим криз, забезпечення легітимності необхідної за цих умов сильної та ефективної влади, взаємозв'язок між легітимністю влади та дієвістю врядування.

Важливою задачею є подолання крайнощів юридичного позитивізму у ставленні до легітимності влади та у її здобутті, коли легітимність розуміють лише як базування влади на чинних правових засадах, що надає їй формальних ознак придатності для управління суспільством і прийнятності для тих, ким управляють, коли не зважають на морально-нісно-ідейні засади імперативності. Проте маємо чимало підстав вважати таке суто "юридичне" визначення легітимності влади не цілком задовільним (хоча б через поширеність випадків нарадоксиальної делегітимізації формально легальної влади та, натомість, надання ознак легітимності владі й порядкам, встановленим силою). Легітимність влади передбачає існування інших, не менш суттєвих, ніж суто формально-юридичні, критеріїв визначення прийнятності й доцільності тієї чи тієї форми влади, які виходять за рамки індивідуальної, корпоративної, раціональної доцільності, ознак, які не можуть залежати від нацохвиликових примх політичної кон'юнктури. У зв'язку з цим цікавим і нерозв'язаним, як слушно наголошує Т. Траут, є аспект проблеми легітимності влади, пов'язаний з ідентифікацією імперативних настанов, пошуком критеріїв відповідності інституцій влади домінуючим у суспільстві нормам.

Легітимність державної влади часто визначають через її дієвість та ефективність. Проте практична успішність розв'язання суспільних проблем не може бути вичерпною ознакою легітимності, позаяк і "ефективна" влада зазнає дії "ефекту втоми" населення від неї, синдрому "зношеності влади" (згадаймо про поразку англійських консерваторів на виборах у травні 1997 року); з іншого боку — бувають уряди, які дістають визнання, легітимність як аванс за майбутню ефективність. Зрештою, саме легітимність, визнання влади часто надає ефективності її діям. Легітимність та ефективність влади не забезпечуються вичерпно кваліфікацією виконавців владної волі, вишколом урядовців, їхньою доброчесністю, не зникає з порядку денного питання легітимності технократії.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні сутності легітимності влади і механізмів її здійснення, причин і способів підпорядкування особистості інституціям і настановам влади, в обґрунтуванні правомірності визначення влади й легітимності, що виходять за рамки позитивістських дефініцій, напрацьованні сучасної, відповідної потребам суспільного буття методології дослідження і здійснення процесів легітимності державної влади, що сприятиме можливості сповна використати феномен легітимності у процесі державотворення.

Для досягнення цієї мети було необхідно розв'язати такі **завдання**:

- обґрунтувати можливість і правомірність визначень влади й легітимачії, що виходять за рамки позитивістських критеріїв, прийнятність поєднання сциєнтистських та метараціональних підходів, відповідність такого поєднання амбівалентному еству влади;
- систематизовано з'ясувати обставини, чинники й механізми формування авторитету і легітимності державної влади, довести, що вони бувають різними у різних підрозділах державної системи;
- відповісти, чому та як буває можливим підпорядкування людини інституціям і настановам влади, як формується згода громадян на таке підпорядкування й на дотримання директив і чинних норм;
- довести, що легітимність влади є ознакою релевантності конкретного врядування, окремого імперативного впливу та, з іншого боку, загальносупільних, сутнісних, надсуб'єктних інтересів і потреб;
- дефініювати сутність феномена легітимності державної влади через звертання до сучасних тлумачень ества таких супільних явищ, як політика, держава, влада;
- показати, що легітимність влади значною мірою є функцією людської свідомості, результатом сприйняття підвладними керівних настанов;
- розглянути здійснення легітимачії влади у різних площинах супільно-політичного буття (онтологічно-субстанційній, інституційно-функціональній, плебісцитарній).

Об'єктом даного дослідження постає державна влада як супільно-політичний феномен. **Предметом** дослідження — сутність і конкретні форми легітимачії влади, способи всаданчення керівних повелівань, підпорядкування й примушування.

Концептуально-методологічні засади дослідження. Характер проблем і поставлених завдань передбачає, що їх розв'язання здійснюватиметься на засадах гносеологічного плюралізму, синтетичної методології, застосування принципів постнекласичної епістемології до дослідження проблем влади, коли з самого її існування, з форм її здійснення випливає висновок про дуальну опозиційність її ознак і визначень, про метараціональну складову її природи, про людську потребу у бодай потенційному існуванні авторитетних, абсолютних начал буття.

При здійсненні дослідження суто філософські методи, зокрема трансценденція (з'ясування, як у принципі можлива супільна влада, як через неї забезпечується соціальна цілісність), феноменологія (визначення способів конкретного існування, вираження владного ества, побудови системи володарювання), діалектика (розв'язання властивих феномену влади антиномій), поєднуються із загальнологічними (аналіз, синтез,

абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція), загальнонауковими (історичний, системний, структурно-функціональний, порівняльний, діяльнісний) та соціально-науковими методами (єдність історичного та логічного, соціального та гістоологічного аналізу, ціннісний підхід, єдність формаційної та цивілізаційної парадигм). З-поміж спеціальних методів в роботі були використані зокрема статистичний, етимологічного аналізу термінів, ретроспективний.

Теоретичною та фактологічною базою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних авторів з соціальної філософії, філософії права, політології, теорії держави і права (450 найменувань). Важливим джерелом даних та засновків для умовисновків були безпосередня комунікація (особистісна та через Internet) з українськими й зарубіжними колегами, а також спостереження і практична участь автора у функціонуванні апарату владного адміністрування.

Дисертаційний доробок полягає в тому, що на підставі комплексного аналізу й систематизації вже існуючих досліджень проблеми легітимації влади розроблено концептуальний підхід, який дозволяє виявити закономірності становлення і функціонування влади, виходячи з визначення найважливішим чинником детермінації і здійснення влади як законної, ефективною, відповідальною підйоми суспільної цілісності, а також з визнання структур і інтенцій врядування з боку населення, соціальних груп, верств, політичних сил, сприйняття їх як таких, що є релевантними надкорпоративним, загальносуспільним цінностям.

В результаті сформульовано низку теоретичних і практичних положень, що розкривають нові засадничі аспекти проблеми легітимації влади, евристичне значення яких полягає в наступному:

- вперше у вітчизняній суспільній науці систематично, з використанням нетрадиційних, інноваційних глумачень сутності феноменів суспільно-політичного життя напрацьовано методологію пізнання і здобуття легітимації влади, показано її роль у реформуванні державного управління в Україні;
- обґрунтовано визначення влади як легального підпорядкування, що спирається на взадичнену імперативність (легітимність є атрибутом влади, а не її модусом); запропоновано дефініцію легітимності влади як ідентичності окремих волей щодо волі загальної, аргументовано відповідності конкретної влади екзистенційним парадигмам суспільного буття, взадичненості права на владне примушення через репрезентування надсуб'єктних, некорпоративних цілей, сутності буття;

- удосконалено схему розрізнення трьох площин усвідомлення і пізнання світу політики: масово-повсякденної свідомості, нормативно-практичного й фундаментального знання, що дозволяє диференційовано розуміти сутність легітимності у кожному конкретному ракурсі сприйняття; показана визначальна роль політичної свідомості у здійсненні суспільної взаємодії, функцій володарювання й легітимації влади, необхідність реабілітації метараціональних форм політичної рефлексії;

- дістала подальший розвиток ідея про багаторакурсну сутність феномена держави — показано доцільність вирізнення таких її аспектів: а) владно-упорядкованої спільноти, б) апарату публічного врядування, в) територіального устрою адміністрування; це дозволяє встановити релевантність окремих параметрів держави (форми державного правління, форми державного устрою, політичні режими) відповідним аспектам її сутності, виводити типологію форм легітимності державної влади та чинників її здобуття;

- вперше визначено власне соціально-науковий, органічно пов'язаний з юридичним, параметр класифікації форм держави, що має здійснюватися не лише за ознакою держави, але й за способом формування і здійснення виконавчої влади; запропоновано виділяти автократичні (абсолютна монархія, президентська республіка) та колегіально-представницькі (конституційна монархія, парламентська республіка) форми врядування та відповідні типи легітимності влади;

- розвинуто ідею розрізнення у структурі владно-імперативного впливу абстрактно-ідеального начала та його конкретного втілення, у зв'язку з чим обгрунтовано висновок про виділення влади дійсної (загальної волі, обов'язкової, беззаперечної необхідності, суверенної, верховної і неподільної імперативності, легального, монопольного підпорядкування людей) та влади реальної (окремої волі, предметно-інструментального примушуючого й підпорядковуючого впливу); це дозволило зробити евристичний висновок, що легітимація стосується саме влади реальної і полягає у способі розв'язання протиріччя між сутністю влади (дійсна влада, необхідність, загальна воля) та її реальним, конкретно-корпоративним здійсненням;

- доведено, що легітимація влади є багаторакурсним, комплексним процесом, в структурі якого пропонується виділити такі смислові площини, як онтологічно-субстанційна, інституційно-функціональна та плебісцитарна, кожна з яких характеризується специфічними процедурами й показниками;

- доведено, що однією з ознак легітимності є поділеність влади реальної; поділ влади має такі аспекти: а) функціональний (розрізнення врядування, законотворення, представництва, судочинства, установа), б) інституційний (виокремлення глав держави);

ви, уряду, парламенту, суду, муніципальних установ, опозиції тощо), в) процедурний (термін каденції, імпичмент, достроковий розпуск парламенту тощо).

- зроблено висновок про необхідність розрізняти поняття джерело влади (народ, політична нація), суб'єкти влади (окремі класи, верстви, політичні сили), носії влади (органи врядування, політичні еліти);

- запропоновано термін "субструктури влади" для позначення політичної опозиції, особистісної залежності урядовців, в тому числі і "тіньової", "неофіційного впливу" ("кріптократії"), клієнтели; визначено, що їхня роль полягає в іллегальному впливі на центри прийняття владних рішень і може мати делегітимізуючі наслідки.

Теоретичне й практичне значення. Проведене дослідження, отримані висновки, доведені концептуальні положення використовуються у з'ясуванні теоретичних проблем влади як суспільного явища, її організації і здійснення, у напрацюванні методології політичного пізнання, у дискурсі з приводу актуальних проблем державного будівництва в Україні, у вживанні конкретних заходів для встановлення демократичного, стабільного й безпечного суспільного ладу.

Отримані результати були використані при підготовці низки експертно-аналітичних доповідних Національного інституту стратегічних досліджень для центральних органів держави, зокрема, з питань конституційного процесу в Україні, оптимізації виборчої системи, проблем національної безпеки і стабільності. Дисертаційна робота була складовою наукового проекту "Сучасні суспільно-політичні процеси в Україні: сутність, тенденції, перспективи" вищезазначеного інституту.

Отримані висновки й напрацьовані дефініції мають також дидактичне застосування – можуть бути використані при викладанні дисциплін соціально-філософського та політологічного циклів (як нормативних, так і спеціальних) у вузах, при підготовці фахівців у галузі державного управління, для поповнення й уточнення словникового запасу вітчизняної суспільно-політичної лексики.

Апробація. Головні положення дисертації викладені в одній одноосібній та двох колективних монографіях.

Головні теоретичні й методологічні ідеї дисертаційного дослідження обговорювалися на кафедрі теорії та історії філософії Київського університету імені Тараса Шевченка, у відділі досліджень суспільно-політичних процесів Національного інституту стратегічних досліджень. Результати дисертаційного пошуку були оприлюднені на чотирнадцяти міжнародних, всеукраїнських і місцевих науково-методичних конференціях і семінарах, зокрема таких: "Центральна Рада і український державотворчий процес" (до 30-

річчя створення Центральної Ради (Київ, 20 березня 1997 року); "Демократія і державність в Україні: проблеми гармонізації" (Київ, 6 – 7 лютого 1997 року); "Освіта виборців в Україні: плани на майбутнє" (Київ, 26 – 28 жовтня 1995 року); "Становлення та трансформування викладання політичної науки у вищих навчальних закладах України" (Львів, 2 – 6 жовтня 1995 року); "Політика і влада" (Запоріжжя, 20 – 21 квітня 1993 року).

Концептуальні й методологічні ідеї дисертації були засадовими при створенні навчальних посібників (Рябов С.Г. Політологічна теорія держави. – К.: Тандем, 1996. – 239 с.; Рябов С.Г., Томенко М.В. Основи теорії політики. – К.: Тандем, 1996. – 191 с.), словниково-довідникових публікацій (Рябов С.Г. Політичні вибори: короткий словник-довідник. – К.: УРП, 1994. – 23 с.; Рябов С.Г. Політологія: словник термінів і понять. – К.: Тандем, 1996. – 191 с.; Короткий політологічний словник / За ред. С.Г. Рябова, З.І. Тимошенко. – К.: РАПО Укрвузполіграф, 1992. – 103 с.).

Ідеї та положення дисертації використовувалися при розробці навчальних програм і курсів лекцій з теорії політики, які читалися впродовж останніх років в Інституті підвищення кваліфікації викладачів вищої школи при Київському університеті, в Інституті державного управління і місцевого самоврядування при Кабінеті міністрів України, в Київському університеті, в Національному університеті "Києво-Могилянська академія".

Структура дисертації. Робота обсягом 392 стор. складається зі вступу, трьох розділів, поділених на вісім параграфів, висновків і списку використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У "**Вступі**" обґрунтовано актуальність теми, показано стан розробки проблеми легітимації влади в соціально-філософській і політологічній літературі, схарактеризовано концептуально-методологічну базу дослідження, сформульовано його мету й повизну отриманих результатів, показано їхню науково-практичну значущість, перелічені форми апробації.

Перший розділ "Ідейно-гносеологічні засади сприйняття і здійснення владно-політичних відносин" присвячений аналізу теоретико-епістемологічних передумов вивчення феномена легітимності влади, з'ясуванню того, як у принципі можливе знання про владу й політику, визначенню ролі людської свідомості у здійсненні суспільно-політичних процесів.

У першому параграфі "Проблема влади й легітимачії у соціально-філософській науці" здійснено ретроспективну реконструкцію головних етапів процесу вивчення проблем легітимачії влади. Показано, що репресивно-силові визначення влади не є домінуючими в історії соціально-політичної думки, що у різні часи їм протиставлялися відповідні варіанти тлумачення, які виводять владну імперативність з необхідності холістського типу. У сучасному соціально-політичному дискурсі ця антиномічність підходів виражається зокрема у розрізненні так званих "реляційних" та "нормативних" концепцій влади.

Другий параграф "Структура і функції знань про політику" породжений міркуваннями про те, що розкриття принципових, епістемологічних засад вивчення світу політики і влади, з'ясування того, як взагалі можливі його пізнання та усвідомлення (знання *про політику* та знання *політики*), безпосередньо інкорпоровані до запропонованої на захист концепції легітимачії влади. По-перше, одним з принципів її побудови є парадигма методологічного, гносеологічного плюралізму: її зміст виявляється певним синтезом вже здійснених підходів до вивчення цього явища і однією з ключових в ній є теза про те, що справжня легітимність влади можлива як повне її сприйняття, комплекс реляційної, нормативної й парадигмальної рефлексії. По-друге, на захист висувається висновок про те, що суттєва роль у процесі легітимачії належить саме усвідомленню влади людьми, сприйняттю її підвладними, оцінці відповідності її настанов певним наперед заданим образам, зразкам, ідеалам, конструкціям свідомості, когнітивно-ціннісним парадигмам.

При осягненні сутності влади, при здійсненні політики і владних відносин неодмінно доводиться виходити за рамки самого лише прагматично орієнтованого знання, спиратися ще й на продуковані філософією метанаукові настанови. Висновок про можливість різних форм пізнання політичної матерії (протоконцептуальних, сцієнтистських, метараціональних) дозволяє заперечувати проявам політичного агностицизму, теоретико-пізнавального скептицизму, породженого очевидною невіддатністю феноменів влади традиційним позитивістським параметрам пізнання.

У структурі знання про політику належить виокремлювати певні площини, які відрізняються одна від одної аспектами предмета осягнення, способом продукування ідей, їх вираження, надання їм комунікативних форм, сферою й характером їх використання, мірою узагальнення і масштабом охоплення процесів і явищ. Це а) масова, повсякденна свідомість, відповідна безпосередньому громадянському життю; б) нормативні знання (використовуються у практичній взаємодії людей між собою, їхньому взаємному впливі — пізнавальному та практично-перетворюючому); в) фундаментальні знання (осягнення

глибинної сутності світу політики, держави, влади, віднайдення і формулювання закономірних залежностей, з'ясування загальних принципів устрою й функціонування влади, політичних інституцій).

Кожна з площин політичної свідомості характеризується відповідним способом розуміння і здійснення легітимної влади: визнання (або не визнання) існуючої системи врядування, згода (чи відмова) їй коритися, невпинне, екзистенційне протистояння влади та підвладних (площина повсякденного, масового знання про політику), віднайдення формально-юридичної й процедурної адекватності чи політичної доцільності, способів її здобуття (нормативний рівень знання про політику), визначення того, яку владу слід визнавати й дотримуватися її настанов, якою взагалі повинна бути влада, щоб її визнавали (фундаментальний рівень). Це дозволяє по-різному відповідати на питання, пов'язані з проблемою легітимності влади: у першому випадку — кому слід підкорятися, у другому — як домагатися визнання владних повноважень і у третьому — чому взагалі одна людина мусить підкоряти свою волю іншій.

Пізнання політики є складним процесом, кожна стадія якого дає відповідне знання про неї; усі наукові підходи є правомірними, позаяк дають правдиве, хоча й фрагментарне знання про політику; певне ж (однак, не цілковите) знання можливе тільки як органічна цілісність наявних і можливих шкіл і вчень. Така позиція є не нерозбірливим еkleктизмом, а лише закликком бачити, як, яким чином, за яких обставин предмет дослідження може мати різні і навіть протилежні тлумачення, застосуванням до феноменів політики плюральної методології, визнанням духовно-культурної детермінації феноменів політики, відповідно до якої структура об'єкта пізнання визначається пізнавальною структурою свідомості.

Не заперечуючи загальносоціологічних принципів пояснення сутності суспільно-політичних явищ, вважаємо продуктивним визнавати й протилежну тезу, відповідно до якої при застосуванні влади визначальний вплив справляє людська свідомість, філософське осмислення світу, володарювання й упідвладненість передбачають трансценденцію, з'ясування найостанніших начал, граничних підстав справедливості, досягнення універсалій, які б виправдовували, в засадничували владний примус, репрезентували потребу, що є більш нагальною, ніж самі тільки бажання учасників суспільної взаємодії. Влада не є виключно фізичною силою, матеріальне в ній постає вторинним, таким, що обслуговує її ідеологічні вартості.

Філософське мислення здійснює дві протилежні, але нерозривні функції в політиці: а) осмислення й узагальнення конкретних даних соціального пізнання і б) внесення парадигми у суспільну свідомість, введення критеріїв, формулювання оцінок існуючого

політичного й соціального порядку, його влаштування, засад "правильного", легітимного політичного життя. "Прийняття певної теорії детермінує спосіб сприйняття явищ, тобто досвід завжди є «теоретично навантаженим»" (П.Фейєрабенд).

Людська свідомість виявляється не лише відбиттям дійсності, а й волінням, вираженням чого є такий важливий чинник легітимації, як ідеологія — артикуляція, поняттєве формулювання політичних ідей, надання корпоративним інтенціям форми теоретичного вчення, прагнення перетворити вірування у певну цінність на аргументацію необхідності її здійснення, накинути чиєсь окреме на увесь загал. Натомість ідеологія державницька є культурою державноорганізованого соціуму, вираженням сукупного інтересу, загальних цінностей, в zasadничує, легітимізує існуючий суспільний лад, задає світоглядні орієнтири, які впродовж певної історичної епохи об'єднують людей, окремі верстви у єдину соціокультурну цілісність, встановлює духовну дисципліну, на яку спирається система державності. Зміст ідеології державотворення, формування і здійснення якої за сучасних умов має відбуватися з урахуванням постнекласичної філософської орієнтації на множинність світу, у наш час складають принципи державного існування спільноти, законність і порядок, ротація політичних ідеологій, шанування ідеалів гуманізму (таких, як свобода, захист, права людини), вимога легітимності влади й законослухняності щодо неї.

Другий розділ "Природа імперативності владних настанов" присвячений з'ясуванню соціальних передумов влади та її легітимності, що спирається на аналіз сутності політики, держави і влади як таких. Відповідно у **першому параграфі** "Влада — форма зняття сутнісних протиріччя політики як суспільного явища" висловлюється й аргументується думка про те, що імперативність владних настанов, найостанніші засади їх легітимації закладені у самій природі політики як такої, у протиріччях, іманентно властивих політичному "єству", серед яких визначальне значення у цьому контексті мають антинорми класового та загальнолюдського, "корпоративізму-холізму", свідомого, доцільного, довольного та об'єктивно-закономірного у політичному житті.

Не потребує легітимації холістське розуміння і здійснення політики; так само і корпоративістське з властивим його виконавцям волюнтаризмом, схильністю власноруч створювати ознаки легітимності, будь-що домагатися їх визнання й підпорядкування. Політика є сферою протиставлення окремих групових, корпоративних інтересів, боротьби за їх здійснення, прагнень одних верств підпорядкувати собі інші. Разом з тим через політичну взаємодію вдається узгодити існуючі у розшарованому суспільстві численні окремі групові інтереси, підпорядкувати й упорядкувати їх, зберегти структуру цілісності соціуму.

Спираючися на розуміння соціальних інтересів як вибіркової цілеспрямованості, вираження внутрішньої сутності суб'єкта й сприйняття ним навколишнього світу, наявних матеріальних та духовних цінностей, культури, як об'єктивно зумовленого мотиву діяльності, відштовхуючися від висловленого в літературі розрізнення інтересів індивідуальних, групових та усезагальних, визначаємо, що саме протилежність між *рівнями* суспільних інтересів, а не лише між різними інтересами одного рівня є засадовою основою політики як суспільного явища.

Політика як царина суспільного буття — це перш за все корислива упередженість, групова корпоративність, змагання за пріоритети, за переважне задоволення, реалізацію певних окремих інтересів. Соціальна структурованість, диференційованість є невід'ємними ознаками громадянського суспільства; конкуренція й мобільність роблять його життєспроможним і збалансовано стабільним. Проте глибинним змістом групових, корпоративних інтересів є здійснення інтересу загального — забезпечення суспільної цілісності й функціональної єдності людства та окремих спільнот, що досягається зокрема засобами політики, збереження самого існування суспільства, людського існування людини, здійснення її індивідуальної неповторності, її самореалізації.

За умов соціального розшарування вираженням усезагального суспільного начала, підйомами забезпечення цілісності бувають держава, влада, політика, право як форми компенсації попередньої потестарної синкретичності. Політика як царина суспільної життєдіяльності формується саме внаслідок необхідності узгоджувати, підпорядковувати приватні, групові інтереси більш загальному інтересу.

Соціальний вплив набуває власне політичних ознак, коли суб'єкт виходить за межі ситуації, в яку він безпосередньо включений, прагне домогтися свого, не прямо впливаючи на неї, а опосередковуючи розв'язання своїх проблем впливом на систему, суспільство загалом.

Розуміння сутності легітимації влади пов'язане з антиномією об'єктивної напередзаданості політичних процесів та свободи, певної довільності людської діяльності, активної ролі людської свідомості у здійсненні політики, підпорядкованості політичних процесів настановам людської волі. У зв'язку з останнім політичність постає царинною артефакту, взаємодією у стилі подвійної гри, схильністю до довільних інтерпретацій, до штучного конструювання обставин, коли люди проголошують і здійснюють певні принципи, ідеї, завдяки яким вже стає можливим задоволення безпосередніх потреб.

Звідси ознаки політичності має така діяльність, в якій одночасно наявні дві відмінні речі: а) здійснення реальних справ, задоволення потреб життя та б) зовнішнє мотивування цих дій, прагнення довести свою авторитетність у цих справах, виключно

правоту і здатність управляти процесами розв'язання проблем, своє представництво загального інтересу.

Філософське з'ясування сутності політики як соціального явища уможливорює бачення її як такої сфери життя суспільства, в якій природно, немов аспекти одного суперечливого цілого, поєднуються конфронтаційне начало, протиборство різних соціальних груп, та начало інтеграційне, яке узгоджує, підпорядковує розрізнені частини суспільства загальному інтересові, аберігає його цілісність, саме його існування й поступ. Належить не просто відмовитися від принципу класовості в осягненні політичних явищ, а, визнавши певну його правомірність, поєднати його з баченням політики як засобу здійснення спільних справ, розв'язання загальних проблем. Політика, влада та головна підйома її здійснення – держава – є не лише засобами класового панування, гноблення і підпорядкування одних соціальних груп іншим, а ще й чинником встановлення й збереження певного порядку, узгодження групових інтересів, розв'язання протиріч, забезпечення суспільної стабільності й поступу, оскільки в змаганнях за першість, за переважність окремих групових інтересів здійснюється необхідна за існуючих умов їх субординація, досягається їх динамічна рівновага і здійснення інтересу загального.

Другий параграф "Амбівалентне єство державної влади" розкриває сутність влади та її легітимації через звертання до суперечливої сутності держави. Антиномічність держави полягає в тому, що вона буває способом встановлення усезагальної єдності та знаряддям класового панування, покликана забезпечувати добробут населення і водночас упідневлює його, виступає антагоністом громадянського суспільства, вона виникає стихійно й разом з тим є предметом свідомого цілеспрямованого конструювання.

Визначаючи державу як виокремлений з суспільства, сформований папівними верствами апарат управління громадськими справами, що наділений монополією влади, беззаперечними повноваженнями підпорядковувати собі волю громадян певної території, встановлювати закони й домагатися їх виконання, збирати податки, застосовувати силу для забезпечення цілісного та впорядкованого існування спільноти, наголошуємо на трьох головних планах її існування і сприйняття. Держава – це а) владноупорядковане, нормативно організоване суспільство, "нація", б) апарат управління, офіційна інституція адміністрування, публічного врядування, в) територіальна організація влади.

Держава є модусом суспільного буття, нормою існування громади, невід'ємною й необхідною умовою життєдіяльності людей, способом організації і керованого впорядкування суспільства, збереження його цілісності, оптимального функціонування його механізмів на засадах певних принципів та загальноприйнятних імперативних норм, знаряддям упровадження закону й порядку в спільноті, що, власне, й надає певний

групі людей ознаки соціальності, суспільства як такого. Отож авторитет державної влади виходить з авторитету соціального існування, з суспільної екзистенції, зумовлюється тим, що вона виконує не тільки функцію гноблення й примушування, а ще й виражає потреби самого життя. З цим розумінням держави пов'язаний такий суттєвий її параметр, як форма державного правління, що визначає порядок організації верховної влади, улаштування й підпорядкування її органів, їх формування, те, як, за якими ознаками й яким чином відбувається поділ системи влади на функціональні складові.

Не заперечуючи значущості ознаки джерела влади, пропонуємо відмінні від формально-юридичних, власне соціально-філософські критерії класифікації форм державного правління, коли головний наголос робиться на способі формування установ влади, репрезентації ними інтересів корпоративних та загальнонаціональних, механізмах і характері взаємодії органів влади один з одним та з населенням, стилі здійснення виконавчої функції влади. З огляду на це існуючі форми улаштування і здійснення державної влади можна поділити на переважно колегіально-представницькі та монархічні, кожна з яких має відповідні ознаки авторитету і легітимності.

З'ясування засад авторитетності влади, піднесення її легітимності "випирається" в питання про міру піддатності таких цілей людській волі, свідомій перетворювальній діяльності політиків (особливо якщо мати на увазі креативну природу державного закону), про роль людини, людської свідомості та вільної активності у створенні держави, здійсненні її функцій. Адже, якщо держава є навмисною змовою підступних і багатих проти беззахисних громадян, то постає питання, як взагалі влада може бути авторитетною? Хіба що як обман або ідеологічне навіювання. Якщо ж, навпаки, держава і влада існують ледве не з природною необхідністю, незалежно від волі, бажання й зусиль людей, то чи можна в принципі вплинути на її авторитетність, на імперативність її настанов?

Визнаючи, що держава є носієм загальної функції — публічної влади, необхідної для дотримання цілісності суспільства, забезпечення самого його існування, назвемо державні установи та інституції засобами, знаряддями здійснення цієї ролі, носіями упорядковуючого принципу життя людей, виконавцями необхідних для цілісного й стабільного існування спільноти узгоджуваних функцій. В цьому аспекті держава є вже не лише союзом громадян, а й сукупністю посадових осіб, це вже не тільки ціле суспільство, а апарат державного управління, система органів державної влади; "державне" означає вже не "загальнонаціональне", а "офіційне", "формальне", "казенне". Державне (апаратне) начало суспільного життя відрізняють від начала цивільного, громадянського такі ознаки як формальність, ієрархічність, інструктивна регламентованість.

Сприйняття держави у апаратно-інституційному ракурсі робить необхідним бачити її як контрагента громадянського суспільства, ставить проблему співвідношення останнього з державою, характер і спосіб якого складають зміст однієї з ключових категорій політичної науки — "політичний режим". Стиль взаємодії держави-апарату та громадянського суспільства значною мірою визначає стан держави-суспільства, державності, режим політичного правління в ній, впливає на засади й підйоми авторитетності і легітимності державної влади.

Інший аспект сутності держави, розуміння її як влади, обмеженої кордоном, як суверенітету, поширюваного на чітко визначену територію, пов'язаний з тим, що соціальне життя — господарювання, організація влади, управління суспільними справами, утворення об'єднань громадян, змагання між соціальними групами, їх співпраця тощо — відбувається переважно у межах національних територій і має державно-національний характер. Суттєвими параметрами держави-країни є суверенітет влади, кордони, державна символіка, певний спосіб взаємозв'язку, підпорядкування окремих складових частин країни (територіально-адміністративний устрій), спроможність бути суб'єктом міждержавних відносин. Всі вони є чинниками і разом з тим показниками легітимності влади в державі.

Відправною точкою *третього параграфа* "Влада — авторитетне підпорядкування" є теза про те, що владний вплив містить у собі два невід'ємні начала — підпорядкування людей, примушування їх до якихось дій та всадищення права на таке підпорядкування й примушування, надання їм авторитетності, легітимності через звертання до цілей, що є загальними, перебувають поза межами інтересів окремих учасників суспільно-політичної взаємодії.

Неприпустимість обмеження визначень влади тільки негативними характеристиками, сприйняття її лише як поневолення й примушування виходять з того, що володарювання породжується необхідністю дотримуватися певного порядку, який у свою чергу є засадовим стосовно суспільного життя, а отже є критерієм беззаперечної авторитетності. Влада має бути визначена, з одного боку, як владна могутність, тобто здатність якимось бажаним чином впливати на поведінку інших (в тому числі і примушуванням), як сила (*power*), а з іншого — як авторитет, авторитетно-владні повноваження, вплив, що спирається на визнання його прийнятності, здійснюється з волі підвладних, внаслідок чого йдеться про право впроваджувати нормативні настанови, видавати розпорядження й розраховувати на їх виконання. Різні політичні системи відрізняються одна від одної, крім іншого, ще й мірою того, як авторитетні повноваження влади доводиться доповнювати

примушуванням або ж іншими підпорядковуючими чинниками, щоб домогатися належного підпорядкування.

Влада — це не просто примушування, а обов'язково *легітимізоване* примушування, легітимність є атрибутом, а не тільки модусом влади. Будь-які дії владного підпорядкування з необхідністю спираються на певну вищу волю (нехай би то уявну чи й удавану), більш значущу, ніж окремі, приватні цілі й прагнення. Самою лише власною волею, хоча б і потужною, у владному функціонуванні не обійтися. Люди потребують і шукають обґрунтування авторитетності свого впливу, підтвердження правомірності здійснюваного ними обмеження свободи інших, через що політика є повсякчасним доведенням (або запереченням) чіткої авторитетності, намаганням аргументувати прийнятність владного впливу і обмеження свободи підвладних, надати йому видимості об'єктивної, майже природної необхідності.

Влада — це соціально-організована спільна воля, предметне існування якої відбувається через функціонування конкретних інституцій, створених окремими людьми і піддатих корпоративному, упередженому впливові окремих волей, це *загальна* воля, що імпліцитно присутня в будь-якому суспільстві, яка єдино може зобов'язувати до чогось вільну людину. Загальна воля атрибутивно легітимна і сама є критерієм легітимності реальної влади як її відповідності, узгодженості з загальною волею. В остаточному підсумку не держава й не закон творять владу, владне начало присутнє в суспільстві і без них, поза цих чинників. Держава ж є лише носієм цього начала, його предметним втіленням, силовим знаряддям його здійснення, яке з необхідністю додається до харизми авторитетності владного начала, яка за допомоги кодифікованих норм домагається загальнообов'язкового дотримання вимог суспільного життя. Учасники громадсько-політичної взаємодії намагаються надати своїм вимогам і намірам подібності до загальної волі, здобути суспільно-політичне домінування, щоб у такий спосіб отримати можливість переважного задоволення корпоративних інтересів, їхні зусилля часто, витрачаються більше на доведення їхньої авторитетності у якійсь справі, ніж на саму справу.

Разом з інституціалізацією загальної волі, уособленням її у постатях окремих "смертних" (десакралізацією) відбулося розширення влади як загальної волі, формувалися два плани цього цілісного суспільного явища — влада *дійсна* та влада *реальна*. Дійсною владою (*true, authentic authority*), визнаваною усіма людьми такою, якій належить безумовно коритися, є загальна воля, сутність, правда суспільного буття, втілювана у людських уявленнях про необхідне, про беззаперечні закони цього буття. Її сутнісна ознака — *усезагальність*, що означає не тільки всеохопне підпорядкування, а ще й тотожність влади та обсягу людського життя, коли ці величини збігаються, коли воло-

дарювання, тобто підпорядкування людини певним нормам, виникає з норм самого буття. Ерозія цього начала неодмінно веде до деструктивних відхилень, флуктуацій у житті спільноти, до аномії, соціальної кризи.

Натомість конкретна, реальна влада (*practicable, realisable authority*) означає діяльність, спрямовану на предметне здійснення загальної волі як надсуб'єктивного імперативу (дійсної влади), спроможність окремих людей розпоряджатися кимось або чимось, справляти визначальний вплив, примушувати одних до виконання волі інших, організувати керування, упорядковану поведінку, робити це з застосуванням як ідейних, так і предметних засобів, примушування. Функцію конкретного володарювання виконує не якась абстрактна сила, а конкретні ж люди — носії влади. Реальна влада — це актуальна імперативність, конкретне втілення дійсної влади як імперативності потенційної, це те, чому доводиться коритися у конкретній ситуації. Якщо дійсна влада — це підпорядкування окремих волей більш загальній волі, то влада реальна полягає в упідвладненні окремих волей іншій такій самій окремій волі, в залежності людини від людини, а не від справи, яку вона має виконувати, не від ества, природи речей. Реальна, конкретна влада — це влада людей, профанна влада, опредметнення ідеї владності, її дійсність, здійснення функції володарювання. Негаразди в її функціонуванні не обов'язково призводять до дестабілізації, понад те, періодична зміна конкретного складу і змісту влади є передумовою суспільної стабільності.

Авторитет, авторитетність є важливим параметром феномена влади, він безпосередньо пов'язаний з її легітимацією, є невід'ємною ознакою влади дійсної, тим, чого безупинно домагається влада реальна, позбувшись чого вона перестає бути владою як такою, перетворюється на усього лише примушування. Справжнє володарювання, правдиве упідвладнення передбачає лояльність підданих, визнання ними авторитетності владника, його права підпорядковувати.

Розрізнення влади дійсної та влади реальної наводить на висновок про те, що інституція легітимації потрібна саме владі реальній (її носіям), щоб здобувати визнання її як вираження, репрезентацію влади дійсної, вzasадничувати владну силу, визначати, наскільки ця конкретна сила репрезентує загальну волю, здобувати авторитетність владних повноважень. Проблема легітимності влади, потреба у ній в остаточному підсумку породжуються тим, що внаслідок заміщення влади дійсної владою реальною (інституційною) з упровадженням опосередкованого представництва загального начала суспільного буття відбувається відчуження всезагального інтересу, загальної волі від громади, від окремих індивідів, що становить органічну складову процесу соціалізації, цивілізації.

Відчуження й примушування, здійснювані владою, не обов'язково бувають пов'язані з обмеженням людської свободи, гнобленням. Влада (причому не тільки володарювання, а й упідвладненість) може бути способом здійснення людської свободи, принаймні це характеризує справжню владу, а проблематика легітимності тут є одним з проявів властивості влади бути знаряддям здобуття і забезпечення свободи. Суспільна влада є не тільки організованим насильством, пригніченням одних людей іншими, а ще й способом подолання відчуженості людини від стану свободи: вільно визначаючи владу реальну, впливаючи на неї, людина суверенно підпорядковує себе владі дійсній. Влада — це не позбавлення волі підвладних, а певне підпорядкування, упорядкування їхніх воль відповідно до вимог загальної волі, вищої, ніж інтереси окремих людей чи груп, необхідності; це залежність, коли людина дотримується владної настанови з власної волі, через панування авторитету; це певний спосіб буття свободи людини. Це вилля, що ґрунтується на легітимності. На відміну від впливу, що базується на застосуванні матеріальних ресурсів й фізичному примушуванні, авторитетно-владні відносини є суб'єктивними, психологічними, духовними й ідейно-моральними за своїм характером, ґрунтуються на добрій волі підвладних, які підкоряються їх носієві з власної волі, бо вважають це правильним, доконечним, готові дотримуватися його нормативних настанов. Влада — це не тільки панування однієї волі, привласнення нею чужої волі, а ще й віддавання власної волі.

Розуміючи волю як здатність людини діяти цілеспрямовано, виходячи з попереднього наміру і свідомого вибору, як спроможність підпорядковувати свою життєдіяльність досягненню мети, вважаємо, що формулою, яка б не заперечувала жодну з складових феномена свободи (детермінацію та самодостатність), може бути її визначення як здатності людини вільно визначати детермінанти свого життя. У суспільно-політичному контексті такою детермінантою, яку вільно визначає для себе особистість, є феномен авторитету. Будучи вільно обраною індивідом детермінантою його життя, авторитет є формою здійснення людської свободи. Люди, хоча вони й вільні (власне, саме через те, що вони вільні), потребують мати авторитети у своєму житті.

Легітимация влади, якщо не обмежуватися суто юридичним визначенням цього поняття (відповідністю інституцій та настанов влади чинному законодавству), означає визнання громадянами правомірності владних рішень, лояльність, їхню згоду з чимось правом справляти визначальний вплив на них. Легітимация влади — це з'ясування або встановлення засад та мотивів визнання суспільством наявності у центрів влади тієї міри авторитетності, яка є необхідною й достатньою для прийняття імперативних рішень, це формування лояльності громадян щодо влади, своєрідна політична соціалізація.

Спираючися на таке розуміння легітимації влади, додаємо до цього, що її ідея та практика полягають у прагненні стримувати конкретну, "земну" владу, обмежувати її через з'ясування міри її відповідності загальній волі, дійсній владі. Ставлення людини до реальної влади має відповідати амбівалентній сутності останньої — в ньому повинні поєднуватися, з одного боку, поважання представництва в ній засадничих потреб буття (що передбачає певні уявлення про такі потреби, образи Абсолюту), дійсної влади та, з іншого боку, — вимоглива критичність щодо властивості їй суб'єктивної упередженості, корисливості, обмеженості, а часом і свавільності.

Властиві феномену влади дуальні опозиції "дійсна влада — реальна влада", "загальна воля — окрема воля" розв'язуються через феномен суспільно-політичного представництва, в функціонуванні якого міститься значний потенціал легітимації й авторитету державної влади. Відштовхуючися від висловлених у соціальній науці двох концепцій суспільного представництва (репрезентація й відстоювання окремого, групового на кону загального та інтегративне вираження загального, уособлення цілої спільноти перед множиною групових, корпоративних інтересів), доводимо, що вони не заперечують одна одну, а відображають амбівалентне єство суспільної репрезентації.

Прагнення запобігти загрозам, пов'язаним з суб'єктивністю окремого здійснення загальної волі, породжувало різні концептуальні та практичні моделі легітимації, зокрема ідеї права і законності, "поділу влади", "стримування й противаг", практику регламентів і процедур. У фундаменті державної влади, легітимності її впливу міститься чимало величин конвенційного характеру, певних умовностей і домовленостей.

Важливою підмогою легітимації реальної влади є її поділеність, сенс якої полягає у запобіганні підміні, "перекриття" реальною владою влади дійсної, перетворення "земної" влади людей на "владу" єства. Саме з усвідомлення обмеженості реальної влади випливала необхідність з'ясувати її відповідність верховному началу. З іншого боку з цим пов'язана необхідність перманентно пересвідчуватися у обмеженості реальної влади, встановлювати таку обмеженість шляхом поділу влади. Поділеність конкретної влади легітимізує останню самою потребою домагатися й доводити її легітимність.

Вимогу поділу влади слід спрямовувати тільки на владу конкретну (реальну), не вбачати в ній саме лише розрізнення "гілок" державної влади та їхніх ролей, а сприймати як спосіб стримування виконавців безпосереднього врядування, носіїв авторитетно-владних повноважень, фрагментування влади реальної, її диверсифікацію ("*division*"), розосередження між багатьма суб'єктами вирізнених соціальних інтересів, які самим своїм сукупним співіснуванням складають інтерес усезагальний. Так само і періодична зміна реальної влади є її невід'ємною властивістю і формою поділу. Саме у цьому плані

особливу роль відіграє юридичне легітимізування, легітимація як законовідповідність, що має усе ж обмежене значення, звужене до всаджання зміни політичних еліт.

Розрізнення влади дійсної (загальної суспільної волі) та влади реальної (безпосереднього, конкретного її вираження) породжує висновок про диверсифіковане *субстратне підґрунтя* влади, про необхідність поняттєвого розрізнення в ній таких складових, як джерело влади, суб'єкти влади та носії влади. Згідно з ліберальною політичною філософією, джерелом влади є народ, "нація", "суспільна екзистенція". Суб'єктами влади слід визнати ті суспільні групи (верстви, класи тощо), які у кожний конкретний момент переймають репрезентування загальносуспільних інтересів, задоволення нагальних потреб буття, його сутності, що робить можливим і навіть необхідним перетворення на закон (імперативну норму) волі окремої групи, панівної (внаслідок економічних, духовних чи інших обставин) верстви. Суб'єкт влади — це вже не ціла спільнота, а певна її частка, яка прагне визначити конкретні образи загальної волі. Безпосередніми ж носіями влади є особистості й виділені з суспільства інституції громадського врядування, суспільні кола ("еліти"), фахова діяльність яких забезпечує функціонування системи управління суспільним життям та окремими його галузями. Демократизм, легітимність і авторитетність влади у правовій державі значною мірою залежать від компетентності й кваліфікації державних управлінь.

Відповідно до поширеної у сучасному світі прагматистської філософії політичного реалізму, ознакою легітимності влади часто поцінуюється її здатність контролювати ситуацію, забезпечувати дотримання порядку й стабільності в суспільстві. Втім, політичний прагматизм і раціоналізм не є виключними методологічними засадами легітимізування влади, навпаки, парадоксальним чином вони здатні призводити до наслідків, протилежних раціоналістичним задумам, — до кризи правосвідомості, делегітимації влади, девальвації авторитетів. Формально-юридичне розуміння легітимності, креативно-наказовий стиль соціального улаштування й буття є одними з чинників, що породжують проблему легітимності як вимогу аргументування відповідності володарювання формальним критеріям прийнятності. Раціоналістично виведені ідеальні параметри в політиці або виявляються нездійсненними, недосяжними, нереальними, або є релятивними, жодне формально-раціональне описання соціуму не може охопити його цілком, в ньому незмінно зберігається певний ірраціональний залишок, доступний іншим, ніж самі тільки концептуально-систематизовані й логічно несуперечливі, критеріям оцінки та чинникам впливу. Вважаючи слідом за М.Вебером, що авторитет не має раціональних засад, дедалі більше сучасних дослідників визнають трансцендентальну природу дійсної влади.

Убезпечити суспільство від кризи легітимності влади можна, якщо не лише дотримуватися раціональних вимог легітимності, а й спирати структури і процедури володарювання на принципи природного права, традиційні чи й харизматичні цінності, відтворювати цілісну свідомість, повернути їй метафізичні ознаки, примирити знання та віру, визнати правомірність їх обох як специфічних форм сприйняття і ставлення до відповідних сфер буття.

Людська схильність пов'язувати функцію конкретного володарювання з певними сутнісними, надситуативними значеннями є передумовою для харизматичного сприйняття влади, якщо не свідченням трансцендентного ества останньої, то принаймні вираженням потреби людей бачити у владі начала сакрального гатунку, очікувати на їх існування.

Орієнтація людей на порядок, оцінка його прийнятності постають наслідком переосвідчення у його відповідності пануючим у суспільстві доктринальним настановам, легітимізуючій ідеї — поширеному уявленню про образи правомірного політичного ладу. Продуктування й сприйняття таких ідей та настанов буває переважно ірраціональним, що часто робить їх предметом міфу, релігійної віри або філософського дискурсу і не є виявленням тільки забобонності чи ідеологічної зашореності. Саме з ідеологічно-метафізично-іраціональних глибин черпаються апіорні, такі, що не піддаються верифікації, істини, цінності, на які вже пізніше спираються позитивні закони й які задають парадигми побудови раціональних теорій кожного конкретно-історичного типу панування.

Легітимність належить розуміти як відповідність імперативних настанов і інституцій підпорядкування й примушування способів сприйняття, осмислення верховного начала влади, ества її авторитетності, образам Абсолюту. Переважною формою легітимації влади є саме побутування, екзистенційне прийняття народом певної системи норм і цінностей, умов і правил "гри", існуюче за будь-якої політичної системи волевиявлення народу, яке полягає у самому спонтанному побутуванні за конкретної влади і створених нею обставин, визнанні та згоді (або навпаки у відмові) людей дотримуватися продукуваних нею норм, у повсякденному "голосуванні" громадян самою їхньою життєдіяльністю. Завжди існує якась межа прийняття народом наявної влади, її примушувального впливу, вихід за рамки якої призводить до ухилення від виконання владних імперативів, до непокори, делегітимації влади і у кінцевому підсумку — до її повалення. Лінія такого розмежування відповідає певному порядку у влаштуванні суспільства, який є необхідним і достатнім для його життєдіяльності, самореалізації індивідів. У повсякденному бутті народу самоплинно складаються норми й цінності, необхідні для оптималь-

ної взаємодії (природне право), в пересічній політичній свідомості формується легітимі-зуюче мислення, яке вже й є підмурком для формально-юридичної нормотворчості, позитивного, писаного права.

Висловлена критичність у ставленні до раціональних засад легітимності влади у цьому контексті означає не проповідь контрраціоналізму, а заклик, по-перше, до реабілітації метараціональних засад легітимності, вкорінених у самому суспільному бутті, соціальної онтології мотивів владних відносин, і, по-друге, до сприйняття цих та інших можливих форм ввасадничення влади не як взаемовиключних, а як таких, що доповнюють одна одну і у сукупності складають цілісний процес володарювання.

Третій розділ "Інституції й процеси легітимності державної влади" присвячений розгляду конкретних форм легітимності. З міркувань перш за все епістемологічної доцільності пропонується поділити їх на такі смислові площини: онтологічно-субстанційна, інституційно-функціональна та плєбісцитарна. Кожна з них характеризується відповідними процедурами й критеріями легітимності.

Параграф перший "Онтологічно-субстанційний аспект легітимності державної влади" містить з'ясування засад легітимності, пов'язаних із схарактеризованим вище розумінням держави як модусу суспільності, владноорганізованої спільноти, в якій встановлені певні упорядковуючі принципи, соціальні норми, виражені, сформульовані передусім у державних законах. Характер законів держави й міра їх дотримання громадянами постають суттєвими ознаками авторитетності й легітимності влади та, з іншого боку, — їх чинниками.

Виділяючи чотири суттєві ознаки державного закону — а) *видане*, встановлене найвищим, законодавчим органом державної влади загальне правило, б) норма, *обов'язкова* для виконання, в) *усіма* громадянами г) *рівною* мірою, тобто однаково застосовувана до всіх, — наголошуємо на свідомій, вольовій доцільності законодавчих формулювань, більш чи менш довільній інтерпретації суспільних зв'язків і залежностей в них.

З'ясування сутності легітимності влади пов'язане з неготовністю права (*ius*) — сукупності невід'ємних, невідчужуваних особистих свобод і обов'язків та закону (*lex*) — кодифікованого вираження права, як загальної волі, втіленої у волі панівної політичної сили. Право — це нормативне підґрунтя суспільства, з якого виростають закони, мораль, релігійні кодекси тощо; воно існує незалежно від урядових настанов, не надається людям державою і не може бути скасоване законодавцем чи залежати від примх більшості електорату. Юридичне ж ("позитивне"), волевстановлене право, державні закони мають бути відбиттям "природного" права; його артикуляцією, вербальним вира-

женням, знаряддям здійснення, засобом примушування людей до дотримання встановленого порядку. Дієвість, ефективність та справедливість такого примушування залежать від того, наскільки закон відповідає праву, а звідси авторитетність і легітимність влади визначаються релевантністю її дій і рішень щодо "природного" права. Проте здатність закону певною мірою творити право, бути одним з його джерел закладає передумови для юридичної сваволі, може породжувати видимість того, що життя цілком ґрунтується лише на юридичних законах, пробуджувати абсолютистські претензії законодавця.

Критерії легітимності влади у державі слід віднаходити у царині права, а не тільки закону, у сфері громадянського, цивільного буття. Спроби надмірно формалізувати життя спільноти призводять до відриву закону від реальних потреб, до обмеження свобод і як наслідок — до правового нігілізму. Практика "юридичного позитивізму", коли право подається тільки як настанова, наказ офіційної влади, що примушує вважати правовою ту чи іншу проголошену нею норму, може мати делегітимізуєче значення. Ознакою хибної, перекрученої легітимації є вимога веселля будь-якого наказу, коли вважається, що варто лише прийняти добру постанову, правильний закон, як одразу ж від цього виникне реальне право.

Розрізняючи слідом за М.Вебером традиційне та цілераціональне оцінювання порядку, його легітимності, виокремлюємо емпіричну та нормативну значущість самого порядку. Визнання максими, що закон не обов'язково породжує право, яка є аксіомою демократичності, пов'язане з потребою надавати соціологічної (замість пануючої досі командно-наказової) орієнтації вітчизняному законотворчому процесові: приймаючи закон, слід з'ясувати не тільки те, чи задовольнить він чиїсь окремі інтереси або скільки він "коштуватиме", а ще й те, чи буде він дотримуватися взагалі.

Авторитетність влади й легітимність її настанов значною мірою здобувається через основний закон держави. Конституції надають авторитетності й легітимності владі передусім завдяки тому, що вони обмежують, зупиняють, формально регламентують її прерогативи.

Розгляд феномена конституції у цьому контексті породжує щонайменше три висновки: 1) конституція не може бути предметом поспішної, невиваженої нормотворчості, актом законодавчої сваволі; 2) значущості конституції належить домагатися не примушуванням (нехай навіть більшістю при голосуванні), а відображенням в основному законі дійсних прагнень усіх та включенням до нього переважно консенсуальних положень, які не викликають заперечень серед громад; 3) конституція як основний, най-

більш загальний закон держави не може бути законом прямої дії, її практична реалізація неодмінно потребує тлумачень і коментувань.

Важливим аспектом онтологічно-субстанційного аспекту легітимації влади є форма державного правління. Аналізуючи цей параметр держави, доходимо висновку про марність суперечок щодо переважності якоїсь з форм державного правління, оскільки кожна з них має свої переваги й недоліки, а пріоритетним може бути тільки повне, цілісне використання їхніх переваг.

Параграф другий “Інституційно-функціональний аспект легітимності державної влади” присвячений розгляду такого плану легітимності державної влади, що полягає у вповноваженості органів і установ врядування на здійснення соціально значущих функцій, а ефективність їхньої діяльності визначає авторитет тієї чи іншої установи влади, поважність ставлення до неї громадян.

Авторитет влади в державі — цілісній системі взаємопов’язаних, взаємозалежних установ, — є сукупним вираженням авторитету її складових, відбиття оптимальності встановленого поділу влади й дотримання рівноваги, успішного виконання кожним своєї ролі.

Аналізуючи природу авторитету й легітимності президентства, обов’язково стикаємося з властивими цій інституції протиріччями: плебісцитарна природа влади президента надає йому беззаперечних ознак демократизму й легітимності, проте вона містить передумови узурпації влади, встановлення режиму одноосібного панування. Відстоюючи переваги одноосібного врядування, слід пам’ятати, що формування влади тільки шляхом безпосереднього усезагального волевиявлення потенційно спроможне загрожувати авторитетові влади, оскільки має відбиток профанічності, “кухарчиного” політиканства.

Авторитет парламенту як інституції влади не лише впливає з конкретного обсягу повноважень, але має ще й принципове, методологічне підґрунтя — тут здійснюються представництво, репрезентація на державному рівні корпоративних, групових, окремих, часткових інтересів, їх вираження, декларування й аргументування вимог про їх врахування чи задоволення, а разом з цим формулюються й ухвалюються рішення загальноімперативного значення.

Виходячи з тези про те, що авторитетною є влада, яка визнає й допускає протиги щодо себе, співіснує з тим, що її обмежує, а також із суперечливого, двозначного ества сусільно-політичного представництва, маємо підстави зробити висновок, що значний резерв потенціалу легітимації й авторитетності державної влади (зокрема законодавчої) міститься у принципі й практиці бікамералізму, який є одним з найбільш поши-

рених і дієвих способів здійснення норми подвійного (корпоративного та загальнонаціонального) представництва.

Авторитет цілої державної влади великою мірою залежить від ефективності функціонування її виконавчого підрозділу — установи верховного врядування, управління суспільними справами, виконання настанов законодавчої влади й забезпечення дотримання ухвалених законів. Особливість місця і ролі виконавчої влади полягає в тому, що саме з приводу її влаштування, визначального впливу на неї, як правило, розгортається політична боротьба між главою держави та законодавцем, між політичними партіями, а спосіб розв'язання цих питань є чи не найважливішим критерієм типологізації форм державного правління. Авторитет виконавчої влади здобувається через кваліфікацію, професіоналізм її носіїв, через ефективність, успішність публічного адміністрування. Проте й з іншого боку ефективність громадського врядування залежить не тільки від фахового вишколу його виконавців, а ще й від легітимності влади, від визнання підвладними повноважень на управління та санкції.

Інституційне сприйняття держави нерозривно пов'язане з такою її характеристикою як бюрократичність, що має безпосереднє значення для авторитету й легітимності (чи делегітимації) влади, бо абсолютизація, перебільшення ролі й значущості формального боку будь-якої справи означає перетворення бюрократичності (як невід'ємної риси публічного адміністрування) на бюрократизм, коли відбувається зосередження важелів влади в руках апарату чиновників, управління обмежується неухильним дотриманням директив, відривається від здорового глузду й потреб життя.

Авторитет і легітимність місцевої влади виходять з її специфіки, що полягає у безпосередній причетності до життя громадян, а також пов'язані з проблемою поєднання двох протилежних начал — державно-централізованого та муніципального.

Судові органи й установи постають інституціями влади у тій частині своєї діяльності, в якій вони, вже поза межами "традиційної" сфери правосуддя (розгляду позовів; хоча й тут їм належить влада визнавати когось винуватим, встановлювати факт порушення закону), видають прерогативні накази загальної дії — рішення й розпорядження, які справляють результативний визначальний (який зобов'язує до чогось або щось забороняє) вплив на функціонування юридичних осіб, на поведінку громадян. Конкретним втіленням принципу поділу влади, потужною підмогою піднесення її авторитетності є її самообмеження через конституційний суд. Роль і значення судової влади полягають у визнанні легітимності, правочинності інших підрозділів держави.

Серед чинників детермінування влади, її обмеження поряд з традиційними "гідками" назвемо структури й сили, альтернативні щодо правлячої партії, позаурядові.

чи неофіційні або й нелегітимні, які впливають на державні інституції, на центри прийняття рішень, — субструктури влади. Це перш за все політична опозиція (своєрідний політичний статус, який означає не просто заперечення, протидію владі, а й критично-конструктивне опонування правлячому курсу, готовність до альтернативної, але державницької за масштабом і змістом діяльності), різні способи неформального і навіть іллегального впливу на владу, обмеження її самодостатності (персональна залежність урядовців, клієнтела, вимоги партійної дисципліни, вплив структур лобіювання, корпоративна приналежність, земляцтво, особисті симпатії або навіть неправові зв'язки корумпованого чи кримінального походження).

Сприйняття держави в інституційному аспекті пов'язане з феноменом громадянського суспільства, легітимізуючий потенціал якого випливає з його концепту — відокремленості і навіть протиставлення приватного життя людей щодо державного офіціозу — і полягає у обмежуванні його повноважності, стримуванні його етатистських проявів, прагнення до розширення впливу, авторитарності, у визнанні і прийнятті громадянами структур та настанов влади, що у свою чергу надає їй ознак сили й стабільності. Звідси сильною є влада, яка спирається на широку громадську підтримку, здатна виражати й захищати інтереси всіх, поважати права меншин, яка є не результатом захоплення, а наслідком волевиявлення громадян, яка захищає й гарантує права і здійснення виокремлених інтересів індивідів і спільнот, спирається на громадянське суспільство, докладає зусиль для його формування і розвитку, що й визначає її легітимність. У зв'язку з цим однією з ознак легітимності демократичного політичного режиму є його стабільність, яка здобувається через його динамічність. Здійснювані тут періодична зміна особового і партійного складу органів державної влади, ротація домінуючих політичних сил, оновлення урядового курсу не призводять до руйнування чи порушення усталеного порядку, а роблять суспільство та його уряд гнучкими, здатними чутливо реагувати на змінювані вимоги часу, надають владі авторитетності, оскільки вона зберігає існуючий лад, стабільність і недоторканність його засадничих принципів.

Параграф третій “Плебейські аспекти легітимності влади” побудований на ідеї про те, що функція володарювання, її ефективність значною мірою є наслідком визнання її підвладними. Проявом плебейської легітимності є самий факт екзистенційного визнання існуючої влади, що виражається у згоді людей підкорятися їй, жити під її проводом. Якщо життя людей не захищається владою, в народі формується неприйняття структур врядування, виникає криза легітимності. Стабільною є система, коли не влада проголошує свободи й наділяє правами людей, а, навпаки, вільне волевиявлення громадян створює органи влади для захисту прав і свобод.

Важливим різновидом плебісцитарної легітимації влади, всадинчення існуючого порядку за допомоги самого ж народу є політичні вибори, що вважаються найбільш поширеним способом визнання влади, чийого авторитету, участі громадян у періодичному оновленні інституцій державної влади, їхнього впливу на визначення урядового курсу й контролю за його виконанням, виявлення лояльного ставлення населення до держави. Політичні вибори — це не самий тільки вибір ("choise"), головним в них є обрання ("election"), делегування повноважень, наділення владою, визнання вищої авторитетності за ватажком, лідером, якоюсь посадовою особою тощо, зосередження воль багатьох у волі представника або представницького колегіального органу.

Потужним напрямком плебісцитарного різновиду легітимації влади є всілякі опитування населення, вивчення та формування громадської думки.

Легітимість і авторитетність влади значною мірою залежать від стану політичної культури громадян, в структурі якої пропонується розрізнити власне культуру політичності та культуру громадянськості. Перша характеризується схильністю й готовністю людей до боротьби за здійснення їхніх окремих інтересів, до змагань з іншими верствами й політичними силами за корпоративне домінування, за вплив на владу чи її завоювання; її формування у відповідному напрямку є окремою справою кожної політичної партії.

Громадянськість, на відміну від громадянства як формально-юридичного статусу особи, який надається їй після досягнення відповідного віку або через натуралізацію, є станом свідомості, духовно-моральною вартістю, світоглядно-психологічною характеристикою людини, її самоідентифікацією щодо конкретної держави, лояльним ставленням до її інституцій та законів, почуттям власної гідності у стосунках з представниками влади, знанням і поважанням прав людини, переваг громадянського суспільства, готовністю і вмінням домагатися дотримання власних прав, вимагати від держави виконання її функцій, відповідальним ставленням до своїх обов'язків перед нею, патріотизмом.

Сучасна культура легітимації влади передбачає складний, комплексний, багатовимірний характер її сприйняття і здійснення, містить в собі елементи парадигм минулого (такі, як конвенція, геронтократія, жереб) та поєднує раціональні критерії (законовідповідність, перш за все) з індикаторами й чинниками протоконцептуального й метараціонального типу. Таке відтворення повноти, цілісності політичної свідомості має стати наріжним каменем сучасної політичної культури.

У **висновках** підбито підсумки виконаної роботи. Розрізняючи три рівні усвідомлення і пізнання світу політики — масовий, нормативно-практичний і фундаментальний, наголошуючи на визначальній ролі політичної свідомості у здійсненні суспільної

взаємодії, функцій володарювання й легітимації влади, визначаємо останню як здобуття й аргументування відповідності, релевантності конкретної влади екзистенційним парадигмам суспільного буття.

З'ясування сутності держави передбачає вирішення окремих її аспектів: владно-упорядкованої спільноти, апарату публічного врядування, територіального устрою адміністрування, що підводить до констатації релевантності окремих параметрів держави (форми державного правління, форми державного устрою, політичні режими) відповідним аспектам її сутності. Виглядає доцільним використання власне соціально-наукового (у сполученні з юридичним) параметру класифікації форм держави — не за ознакою джерела влади, а за способом формування і здійснення виконавчої влади.

Визначаючи владу як легальне підпорядкування, що спирається на вzasадничену імперативність, розрізняючи в структурі владно-імперативного впливу владу дійсну (сутісну необхідність) та владу реальну (окрему волю), легітимність влади розуміємо як ідентичність окремої волі щодо волі загальної, як спосіб розв'язання протиріччя між сутністю влади (загальною волею) та її реальним, конкретно-корпоративним здійсненням, як атрибут влади, а не її модус.

Поряд з управлінською значущістю, інструментальною ефективністю, владі властиві ціннісні виміри, які полягають у її органічному зв'язку з фундаментальними вартостями соціального буття — його законами, принципами, моральними нормами, що примушує розрізняти інструментальний та ціннісний аспекти влади як відповідно легальний та легітимний її параметри. Якщо легальність означає дію влади у межах певних установлених норм, то легітимність — це відповідність влади до діючої у суспільстві системи цінностей і пріоритетів, що робить владу прийнятною для людей, уможливує їхню згоду підкорятися їй.

Легітимація влади є багаторакурсним, комплексним процесом, у структурі якого належить виділяти онтологічно-субстанційну, інституційно-функціональну та плебісцитарну смислові площини, кожна з яких характеризується специфічними процедурами й показниками легітимності. Багатопланова й суперечлива сутність влади як суспільного явища зумовлює існування багатьох чинників її легітимації і водночас робить необхідним пошук відповідних ситуацій способів їх синтезу, поєднання, здобуття цілісності й повноти. Справжня легітимність влади як атрибут стабільної та ефективної держави передбачає присутність, задіяність всіх головних механізмів її вzasадничення.

Основні положення і висновки дисертаційного дослідження апробовано у 79 наукових і методичних публікаціях загальним обсягом понад 100 друк. арк. З них найбільш значущими є такі:

Монографії:

1. *Рябов С.Г.* Державна влада: проблеми авторитету й легітимності. — К.: НІСД, 1996. — 117с.
2. *Рябов С.Г.* Политическое сознание и политическая деятельность // Материальное и духовное в социальном развитии / Авт. коллектив: А.А.Лысенко (руководитель), А.И.Горак, Т.И.Яцук, С.Н.Гатальская, Б.А.Головко, Л.В.Губерский, Э.Д.Деникина, А.И.Колос, А.И.Кошелев, А.И.Погорельный, С.Г.Рябов, Е.Н.Сырцова, А.Ю.Чернов, Л.Я.Ярош. — К.: Выща школа, 1986. — 208с. (С.115 — 123).
3. *Рябов С.Г.* Соціальна диференціація і корпоративні інтереси. Демократична культура громадянськості // Соціально-політична ситуація в Україні: поступ і'яти років / Кремень В.Г. (керівник авт. кол.), Безлюда Д.М., Бондаренко В.Д., Валевський О.Л., Головатий М.Ф., Міщенко М.М., Рубанець М.Л., Рябов С.Г., Ситник П.К., Яременко О.О. — К.: НІСД, 1996. — 107с. (С.63 — 72, 96 — 100).

Статті:

4. *Рябов С.Г.* Конституційний процес чи український експеримент? // Політична думка. — 1996. — №1. — С.30 — 37.
5. *Рябов С.Г.* Метафізика інтересів як засадове бачення політики // Політологічні читання. — 1992. — №1. — С.110 — 126.
6. *Рябов С.Г.* Політика як соціальне явище // Політологічні читання. — 1994. — №2. — С.189 — 222.
7. *Рябов С.Г.* Соціологічний сенс громадської думки // Філософська і соціологічна думка. — 1994. — №3-4. — С.230 — 241.
8. *Рябов С.Г.* Структура і функції знань про політику // Політологічні читання. — 1994. — №1. — С.167 — 196.

Інші:

9. *Рябов С.Г.* Політологічна теорія держави. — К.: Тандем, 1996. — 239с. (Два видання).
10. *Рябов С.Г.* Політологія: Словник термінів і понять. — К.: Тандем, 1996. — 192с.
11. *Рябов С.Г., Томенко М.В.* Основи теорії політики. — К.: Тандем, 1996. — 191с. (С.6 — 71, 95 — 157, 169 — 188).

Рябов С.Г. "Легітимація влади як соціально-філософська проблема (концептуально-методологічний аналіз)". — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 — соціальна філософія та філософія історії. — Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ, 1997.

В дисертації проаналізовано соціальні й пізнавально-теоретичні засади легітимності державної влади. Визначені засадові передумови імперативності владного впливу, що виходять з протиріч політики, держави, влади як соціальних феноменів. Розглянуто інституційно-процесуальний аспект легітимації влади, в якому виділено онтологічно-субстанційну, інституційно-функціональну й плебісцитарну площини. Розроблені теоретико-методологічні проблеми вивчення владно-політичних процесів.

Ключові слова: авторитет, влада, воля, держава, дійсна влада, легітимація, поділ влади, політика, реальна влада, суспільне представництво.

Рябов С.Г. "Легитимация власти как социально-философская проблема (концептуально-методологический анализ)". — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.03. — социальная философия и философия истории. — Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1997.

В диссертации проанализированы социальные и познавательно-теоретические основания легитимности государственной власти. Определены основополагающие предпосылки императивности властного влияния, исходящие из противоречий политики, государства, власти как социальных феноменов. Рассмотрен институционно-процессуальный аспект легитимации власти, в котором выделены онтологически-субстанциональная, институционно-функциональная и плебисцитарная плоскости. Разработаны теоретико-методологические проблемы изучения властно-политических процессов.

Ключевые слова: авторитет, власть, свобода, государство, действительная власть, легитимация, разделение властей, политика, реальная власть, общественное представительство.

AB 38.433

AB 38.433